

FIGURINELE DE MARMURĂ DIN EPOCA NEOLITICĂ DE PE TERITORIUL ROMÂNIEI

EUGEN COMȘA

De-a lungul întregii epoci neolitice, pe teritoriul României, oamenii și-au reprezentat divinitățile dându-le, mai ales, chipul unor personaje feminine, în diferite poziții rituale. Figurinele au fost realizate din diferite materii prime : lut ars, marmură, alabastru, os, aramă și aur.

În lucrarea noastră vom sintetiza datele referitoare la figurinele lucrate din marmură, descoperite în diverse zone ale țării.

Din datele de care dispunem pînă în prezent rezultă că figurine de marmură s-au scos la iveală din cuprinsul următoarelor obiective arheologice :

1. CERNAVODA, jud. Constanța

În cursul săpăturilor din cadrul necropolei aparținînd culturii Hamangia, cu prilejul recuperării materialelor arheologice din porțiunile de teren alunecate, au fost descoperite trei figurine de marmură, care după toate probabilitățile au făcut parte din inventarul unor morminte. Primele două (pl. I/1-2) sînt mai mici (au numai 0,04 m înălțime), iar cea de a treia (pl. I/3) a fost lucrată dintr-un fragment de brățară. Piesa are 0,078 m înălțime ¹.

2. OLTENIȚA, jud. Ilfov

În cuprinsul tellului Gumelnița, în vara anului 1962, a fost găsită în-
timplător, la 0,50 m adîncime, o figurină lucrată din marmură albă stic-
cloasă, tăiată la început dintr-o placă prismatică, plată ². Piesa are
0,091 m înălțime, 0,032 m lățime și 0,013 m grosime. Ea aparține „destul
de probabil stratului Gumelnița B (III)” ³. Se păstrează în colecția muzeului
de istorie, Oltenița.

¹ D. Berciu. *Cultura Hamangia. Noi contribuții (I)*. București, 1966, p. 79 (fig. 38/4), p. 97-99, 100 (fig. 56/2-3), p. 104.

² Silvia Marinescu-Bîlcu. *O statueta neolitică de marmură descoperită la Gumelnița*. În : SCIV, XIV, 1963, 1, p. 139-142.

³ *Ibidem*, p. 139-142.

3. PIETRELE, jud. Ilfov

În anul 1943, în așezarea tell de pe marginea terasei Dunării printre resturile locuinței nr. 1 a fost descoperită o figurină lucrată dintr-o placă de marmură de culoare cenușie. Figurina a fost în parte distrusă de focul care a mistuit locuința. Pe alocuri suprafața figurinei a fost scrijelată superficial pentru a ușura fixarea culorii roșii (crude) cu care a fost ornamentată piesa. Culoarea decorului se păstrează ici și colo. În funcție de analiza provizorie a rocii, materia primă provine din regiunile de la sud de Dunăre. Figurina are : 0,138 m înălțime, 0,069 m lățime la mijloc și 0,025 m grosime. Obiectul datează din faza Gumelnița A 2 (II)⁴. Se păstrează în colecția Institutului de arheologie, București.

4. LIUBCOVA, jud. Caraș-Severin

Cu prilejul săpăturilor din așezarea de pe locul La Ornița, în anul 1967, am descoperit în nivelul inferior o figurină de marmură, foarte stilizată. Obiectul are : 0,038 m înălțime, 0,05 m lățime și 0,011 m grosime. Figurina datează din faza Ornița (Vinča B 2) a culturii Vinča. Se păstrează în colecția Institutului de arheologie, București.

Sintetizând datele prezentate reiese că figurinele de marmură sînt documentate numai în : Dobrogea, Muntenia și în Banat. Pînă acum s-au scos la lumină, prin săpături arheologice sau au fost găsite întimplător, în total 6 figurine de marmură, dintre care : 3 în așezări (Gumelnița, Pietrele și Liubcova) și 3 în cuprinsul unei necropole (Cernavoda). Complexele amintite datează numai din neoliticul mijlociu și din neoliticul târziu și aparțin culturilor : Hamangia, Gumelnița și Vinča.

Figurinele amintite, din punct de vedere cronologic, se inseriază astfel :

A. Figurinele de marmură din aria culturii Hamangia sînt caracterizate prin dimensiunile lor reduse. Cele trei piese descoperite pînă acum reprezintă stilizat un personaj feminin în picioare, încadrîndu-se deci în seria de figurine de tipul A, după clasificarea D. Berciu⁵. Figurinele la care ne referim sînt de două tipuri :

– a. Primele două (pl. I/1–2) sînt redatate cu capul și gîtul prelung, arcuit la partea superioară. Sîni sînt voluminoși⁶. Se poate presupune că personajul înfățișat ținea mîinele sub sîni.

– b. Cea de-a treia figurină (pl. I/3) datorită faptului că a fost lucrată dintr-un fragment de brățară masivă de marmură, este arcuită și nu are redat relieful anatomic. Capul și gîtul sînt înfățișate printr-o mică prelungire arcuită, cu o adîncitură rotundă în vîrf. În dreptul brațelor sînt două

⁴ D. Berciu. *Cercetări și descoperiri arheologice în regiunea București*. În : *Materiale*, II, 1956, p. 514, 538, 539 (fig. 64), p. 546 (fig. 74), p. 562.

⁵ Idem. *Cultura Hamangia...*, p. 86–108.

⁶ *Ibidem*, p. 100 (fig. 56/2–3).

CULTURA GUMELNIȚA	FAZA GUMELNIȚA B	5	
	FAZA GUMELNIȚA A 2	4	
CULTURA VINȚA	FAZA ORNIȚA	6	
CULTURA HAMANGIA	FAZA CEAMURIIA DE JOS	1, 2, 3	

Pl. I. Figurinele de marmură neolitice, descoperite pe teritoriul României. 1-3 Cernavoda (după : D. Berciu, *Cultura Hamangia.*, p. 100 (fig. 56/1-2) ; D. Berciu. *Op. cit.* Dacia, N.S., IV, 1960, p. 433 (fig. 9/1) ; 4 Pietrele (după D. Berciu, *Op. cit.*, Materiale, II, 1956, p. 546 (fig. 74) ; 5 Gumelnița (după S. Marinescu-Bilcu. *Op. cit.* p. 139 (fig. 1) ; 6 Liubcova (Săpături Eugen Comșa).

orificii laterale. Masivitatea șoldurilor este reprezentată prin lărgire laterală. Picioarele sînt despărțite printr-o despicătură ⁷.

La primele două exemplare este evidentă legătura și asemănarea în privința formei și caracteristicilor cu figurinele de lut ars. După cum s-a arătat – încă de descoperitor – figurinele antropomorfe din aria culturii Hamangia, din punct de vedere tipologic, au analogii apropiate în culturile neolitice vechi din Asia mică ⁸ și prin urmare se poate admite că ele au prototipuri în acele regiuni. Figurinele antropomorfe din aria de răspîndire a culturii Hamangia, ca și cele similare lor din Asia Mică, mai vechi sau contemporane lor, prezintă însă unele elemente specifice (cum sînt în principal fațetele) care dovedesc strînsa legătură dintre reprezentările plastice din lut și cele lucrate din marmură sau din piatră ⁹. Ținînd seama de fațetele caracteristice de pe figurinele de lut ars din cele două zone, este de presupus că o bună parte din figurinele din Asia Mică reprezintă reproduceri în lut ale unor figurine de marmură sau de piatră. Dacă însă ne referim la arealul culturii Hamangia, credem că în regiunile noastre prin purtătorii culturii Hamangia s-au răspîndit concomitent ambele tipuri de figurine, atît cele de lut ars, cit și cele de marmură (proporțional într-un procent mult mai redus), fără ca să se poată vorbi, în zona Dunării inferioare, de o copiere în lut a figurinelor de marmură și invers.

Se cuvine subliniat că figurinele de marmură de tip Hamangia descoperite la Cernavoda, provin dintr-o vastă necropolă ¹⁰ și este de presupus că după toate probabilitățile ele datează din faza Ceamurlia de Jos, fază mijlocie din evoluția culturii Hamangia. Pînă în prezent, precum s-a arătat, încă nu au fost găsite figurine de marmură nici în complexele din faza mai veche, nici în cele din perioada tîrzie din evoluția culturii amintite. Faptul poate se datorește numărului redus al cercetărilor din astfel de complexe.

B. În aria culturii Gumelnița au fost descoperite pînă în prezent numai două figurine de marmură, ambele în cuprinsul unor așezări (Pietrele și Gumelnița). Remarcăm că ele datează – conform părerii celor ce le-au publicat – una din faza Gumelnița A 2 și a doua probabil din faza Gumelnița B.

Ambele figurine înfățișează personaje feminine stilizate, în picioare.

– a. Figurina din faza Gumelnița A 2 este masivă, fără redarea reliefului anatomic (pl. I/4). Capul statuetei era de formă aproximativ pentagonală și era despărțit ca și brațele și șoldurile de rest, prin creștături regulate specifice. Picioarele sînt separate printr-o despicătură adîncă. Prin cîte o linie incizată sînt delimitate labele picioarelor ¹¹.

– b. Figurina din faza Gumelnița B are capul rotund, neregulat cu cîte trei orificii mici laterale (pl. I/5). Ochii, nasul și gura sînt indicate prin linii mici, incizate. Mai jos de linia gurii sînt trei adîncituri mici, rotunde,

⁷ Idem. *Deux chefs-d'oeuvre de l'art néolithique en Roumanie: le „couple” de la civilisation de Hamangia*. In : Dacia, N.S., IV, 1960, p. 433 (fig. 9/1), p. 434.

⁸ Idem. *Cultura Hamangia...*, p. 104–106.

⁹ *Ibidem*, p. 99.

¹⁰ *Ibidem*, p. 104.

¹¹ Idem. *Op. cit.* In : *Materiale*, II, 1956, p. 538.

dispuse pe orizontală. Partea de sus a corpului este redată prin două prelungiri laterale, în unghi, avînd de fiecare parte cîte un orificiu mare. Sexul este indicat prin linii incizate. Picioarele sînt despărțite printr-o despicătură prelungă. Subliniem că omul din vechime care a realizat figurina a căutat să redea amănuntele anatomice în relief scund ¹².

Dacă analizăm particularitățile celor două figurine gumelnițene de marmură descrise vom constata că ele cu certitudine reproduc modele realizate în os, specifice ca formă și detalii fiecărei faze în parte din evoluția culturii. Din acest punct de vedere mai cu seamă figurina din faza Gumelnița B se aseamănă foarte mult cu figurinele lucrate din plăcuțe de os ¹³.

Cu ani în urmă s-a considerat că între figurinele de marmură din aria de răspîndire a culturii Hamangia și acelea din arealul culturii Gumelnița a existat o strînsă legătură, în sensul că din punct de vedere genetic și tipologic, figurinele Hamangia ar sta la baza evoluției celor gumelnițene ¹⁴. După părerea noastră, dacă vom compara cu atenție figurinele de marmură din cele două culturi vom constata că în realitate avem de a face cu două ramuri evolutive deosebite în timp și spațiu, fără nici o legătură directă între ele. După cum am arătat mai înainte figurinele de marmură de tip Hamangia sînt strîns legate de plastica de lut ars, pe cînd cele gumelnițene sînt legate tipologic de cele lucrate din os.

Pentru moment numărul redus al figurinelor gumelnițene de la nord de Dunăre nu ne permite o comparație aprofundată în raport cu cele descoperite în aria gumelnițeană din jumătatea de est a Bulgariei. Remarcăm numai că la nord de Dunăre încă nu au fost găsite figurine de tipul celor gumelnițene, de marmură (scoase la iveală în numeroase așezări din țara vecină), caracterizate prin reprezentarea realistă a personajului feminin redat tot în picioare, cu miinile așezate sub sîni ¹⁵.

— c. Datorită numărului redus de cercetări din aria de răspîndire a culturii Vinča din partea de sud a Banatului, pînă acum se cunoaște doar un singur obiect de marmură (pl. I/6), care este considerat ca fiind o figurină antropomorfă foarte stilizată ¹⁶. Piesa este formată din două părți: cea de sus (redînd probabil brațele) este de formă triunghiulară, iar cea de jos (înfățișează probabil corpul) se aseamănă ca formă cu un evantai. Alte amănunte nu sînt redade. Piesa este din faza Ornița a culturii Vinča. Din punct de vedere tipologic piesa de la Liubcova se deosebește mult de figurinele din aria de răspîndire a culturilor Hamangia și Gumelnița.

Analiza hărții de răspîndire a figurinelor de marmură neolitice de pe teritoriul României dovedește că ele sînt documentate numai în sudul țării,

¹² Silvia Marinescu-Bilcu. *Op. cit.*, p. 139–142.

¹³ *Ibidem*, p. 140–142.

¹⁴ D. Berciu. *Cultura Hamangia...*, p. 97–99.

¹⁵ R. Popov. *Предисторически мраморни идоли намерени в България*. In: *Izvestiia-Institut*, III, 1925, Sofia, 1925, p. 90–108.

¹⁶ Mai multe piese similare au fost descoperite în așezarea de la Cioca din R. S. S. Iugoslavia (Jiří Neustupný, *Studie o eneolitické plastice*, Prahă, 1956, pl. VIII/1–2).

în zone în care au viețuit comunitățile unor culturi având strânse legături cu sudul mediteranean.

Cu toate că numărul de figurine de marmură din regiunile noastre este încă redus, din compararea lor rezultă cu toată claritatea că ele fac parte din trei serii tipologice de figurine de marmură având prototipuri sudice, răspândite spre nord, în răstimpuri diferite, pe căi deosebite, pînă dincolo de Dunăre.

— Prima serie (avînd prototipuri din Asia Mică) cea mai veche (datînd din neoliticul mijlociu) este legată de plastica în lut și s-a răspîndit din spre sud de-a lungul țărmlui de vest al Mării Negre, pînă în Dobrogea și poate mai la nord de delta Dunării.

— A doua serie, cu prototipuri în insulele Mării Egee, s-a răspîndit în spre nord prin intermediul comunităților gumelnițene, mai întîi de-a lungul Mării în Tracia și apoi dincolo de Balcani și de Dunăre.

— Ultima serie este cea vestică din aria culturii Vinča, răspîndită de-a lungul căii Vardar-Morava.

Figurinele descrise au fost lucrate din materie primă, respectiv marmură, originară din diferite locuri¹⁷. În cazul figurinei gumelnițene de la Pietrele se precizează că a fost făcută din marmură zaharoasă originară de la sud de Dunăre¹⁸. De asemenea și figurina de la Gumelnița a fost realizată din marmură albă sticloasă, de calitate nu prea bună,¹⁹ probabil originară din sud.

Semnificația figurinelor de marmură prezentate, în principal a celor Hamangia și Gumelnița, este în directă legătură cu problematica plasticii antropomorfe feminine în general. Ținînd însă seama de faptul că ambele categorii de figurine menționate înfățișează un personaj feminin în picioare, în cazul celor de tip Hamangia redat cu sîinii dezvoltăți, considerăm că figurinele de marmură descrise se leagă de cultul fertilității și reprezintă pe una din divinitățile feminine redată sub chipul femeii mamă. Descoperirea figurinelor de la Cernavoda, în zona necropolei, evident în legătură cu mormintele, dovedește că astfel de figurine ale fertilității erau depuse și în morminte, probabil de fete și de femei, și în calitate de protecție ale mormintelor, oglindind astfel încă un atribut al lor.

FIGURINES NÉOLITHIQUES EN MARBRE DU TERRITOIRE DE LA ROUMANIE

— Résumé —

Les figurines en question sont attestées dans le territoire roumain seulement chez les communautés culturelles habitant le Sud du pays et vivant en étroites relations avec le

¹⁷ Amintim că figurinele nu au fost analizate pentru a se ști din ce fel de marmură sau din ce rocă anume au fost lucrate. Se poate întîmpla uneori ca să se confunde după aspect marmura cu calcarul cristalizat secundar din care oamenii neolitici, respectiv purtătorii culturii Gumelnița, au realizat unele vase de piatră, cum este de exemplu cel descoperit în așezarea Boian B (Eugen Comșa. *Un vas de piatră descoperit pe Grădiștea Ulmilor la Boian*. In : SCIV, X, 1959, 1, p. 135-137).

¹⁸ D. Berciu. *Op. cit.*, In : Materiale, II, 1956, p. 538.

¹⁹ Silvia Marinescu Bilcu. *Op. cit.*, p. 139.

Midi méditerranéen. L'étude des pièces connues montre qu'elles se rangent dans trois catégories typologiques, reproduisant des prototypes méridionaux qui ont rayonné vers le Nord à différentes époques et suivant des voies diverses, aboutissant au-delà du Danube.

– Une première série (dont on retrouve les prototypes en Asie Mineure, (la plus ancienne (puisque appartenant à la culture Hamangia, datée du néolithique moyen) se rattache à la plastique de l'argile. Elle a essaimé dans le Sud, le long de la côte occidentale de la mer Noire, jusqu'en Dobroudja et peut-être aussi au Nord du Delta danubien.

– La deuxième série (avec des prototypes dans les îles de l'Égée) rayonna vers le Nord par le canal des communautés Gumelnița, d'abord en Thrace, ensuite au-delà des Balkans et du Danube.

– Quant à la troisième série, c'est celle diffusée dans l'aire de la culture Vinča, à l'Ouest, le long des cours du Vardar et de la Morava.

Ces figurines ont été exécutées dans du marbre de provenances diverses.